

Ks. Roman KRAWCZYK*

BIBLIA W FILMIE

Treść: Wstęp; 1. Film biblijny – próby definicji; 2. Wybrane filmy biblijne: 2.1. *Włoski film «Biblia»* (La Sacra Bibbia, reż. Pier Antonio Gariazzo, 1920 r.), 2.2. *Angielski film «Biblia»* (The Bible, reż. J. Huston, 1966 r.), 2.3. *Francuski film «Biblia»* (La Bible, reż. M. Garné, 1977 r.), 2.4. *Włoski film «Biblia – stworzenie świata i potop»* (Genesi: La creazione e il diluvio, reż. E. Olmi, 1994 r.), 2.5. *Włoska «Biblia Telewizyjna»* (La Bibbia televisiva, 1991-2002), 2.6. *Dziesięcioro przykazań* (The Ten Commandments, reż. C.B. De Mille); 3. Chrystus w filmie: 3.1. *Żywot i męka Jezusa Chrystusa* (La vie et Passion de Jésus Christ, reż. P. Zecca, L. Nonguet, 1903 r.), 3.2. *Żywot Jezusa według Mateusza Ewangelisty* (Visual Bible – The: Matthew, reż. R. van den Bergh, 1997 r.), 3.3. *Jezus z Nazaretu* (Gesù di Nazareth, reż. F. Zeffirelli, 1977 r.), 3.4. *Król królów*, 3.5. *Mesjasz* (Il Messia, reż. R. Rossellini), 3.6. *Ewangelia według świętego Mateusza* (Il Vangelo secondo Matteo, reż. Paolo Pasolini, 1974 r.), 3.7. *Pasja* (The Passion of the Christ, reż. Mel Gibson, 2004 r.); 4. Filmy o Matce Boskiej: 4.1. *Mater Dei* (reż. E. Cordero, 1951 r.), 4.2. *Maryja córka swojego Syna* (Maria, figlia del suo Filio, reż. F. Costa, 1999 r.), 4.3. *Maryja Matka Jezusa* (Mary, Mother of Jesus, reż. K. Connor, 1999 r.), 4.4. *Maria z Nazaretu* (Marie de Nazareth, reż. J. Delannoy, 1994 r.); Streszczenie; Summary: The Bible in Film.

---

* Autor pochodzi z diecezji siedleckiej. Jest biblistą i prof. zw. Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach oraz prof. nadzwyczajnym na Wydziale Teologii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, w katedrze teologii biblijnej.

Słowa kluczowe: Biblia, film biblijny, postacie biblijne, Chrystus, Maryja.

Key words: the Bible, biblical movie, biblical characters, Christ, Mary.

Wstęp

Film należy do dziedziny twórczości artystycznej i określa się go – jak pisze autorka hasła w Encyklopedii katolickiej – jako *wizualną formę przekazu ukształtowaną dzięki odpowiedniej technice projekcyjnej, za pomocą której rzutuje się na ekran serię obrazów fotograficznych lub fonofotograficznych, utrwalonych uprzednio na taśmie celuloidowej pokrytej światłoczułą emulsją dającą widzowi złudzenie ruchu*¹. Definicja ta uwzględnia przede wszystkim proces powstawania filmu. Natomiast jako dzieło już ukształtowane film to *seria następujących po sobie obrazów, z dźwiękiem lub bez dźwięku, wyrażających określone treści utrwalone na nośniku umożliwiającym wielokrotne odtwarzanie i wywołującym wrażenie ruchu*².

Film w kulturze masowej jest przede wszystkim komunikatem; ze względu na tę funkcję można wyróżnić film dokumentalny, oświatowy, instruktażowy, rozrywkowy, ikonograficzny. Odrębną kategorię stanowią filmy animowane³. Gatunkiem podstawowym są filmy fabularne. Ponadto – głównie na rodzaj treści – można mówić o filmie psychologicznym, społeczno-obyczajowym, historycznym, kryminalnym, awanturycznym i science-fiction. Ze względu na rodzaj produkcji można mówić o filmie panoramicznym, który ma na celu dostosowanie wymiarów oglądanego obrazu filmowego do naturalnych proporcji pola widzenia oka ludzkiego.

Z racji sugestywności oddziaływania poprzez obraz, ruch, słowo, muzykę, kolor, a także z racji szerokiego kręgu odbiorców, film jest jednym z najważniejszych środków masowego oddziaływania⁴. Wpływ ten ogarnął różne dziedziny i formy życia ludzi, od naśladownictwa począwszy

---

¹ A. Manek, *Film*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 5, Lublin 1989, s. 223-224.

² *Nowy Leksykon PWN*, Warszawa 1998, s. 483.

³ Pierwsze pełnometrażowe filmy animowane, np. film „Królewna Śnieżka”, wyprodukowała w roku 1938 wytwórnia „Walt Disney Productions”.

⁴ Podstawowe publikacje o filmie: A. Stępień, *Spór o istotę filmu*, ZNKUL 11 (1968) z. 2, s. 33-42; L. Pijanowski, *Małe abecadło filmu i telewizji*, Warszawa 1969 (1973⁴); A. Helman, *O dziele filmowym. Materiał, technika, struktura*, Kraków 1970; Z. Gawrak, *Z badań nad początkami filmologii*, Wrocław 1975; M. Hopfinger, *Kultura – komunikacja – literatura*, Wrocław 1976; M. Lis, *Audiowizualny przekład Biblii, Od translatio do transmediatio*, Opole 2002; M. Lis, A. Garbicz, *Światowa encyklopedia filmu religijnego*, Biały Kruk, Kraków 2007.

aż do wszystkich przejawów codziennych zachowań ludzkich. Film może przekazywać i proponować najbardziej szlachetne wzory i wartości życia, ale może też propagować antywartości i usprawiedliwiać zło moralne. Może nie narzucać widzowi wprost akceptacji antywartości, ale ukazując przemoc, gwałt, niesprawiedliwości i wszelkie patologie społeczne jako rzeczywistość dnia codziennego, może wywoływać przekonanie, że są one czymś nieodłącznym od życia i w tym sensie *normalnym*. Jest to szczególnie niebezpieczne dla młodego widza, dla dzieci i młodzieży, ponieważ wypacza tak poszukiwaną przez nich prawdę o życiu. W tym aspekcie odpowiedzialność za wymowę moralną i wychowawczą filmu i za skutki jego oddziaływania ponoszą nie tylko producenci i reżyserzy filmów, ale także dystrybutorzy filmowi, a nawet aktorzy.

Jest to szczególnie ważne również z tego powodu, że film stał się rodzajem przemysłu rządzącego się swoimi prawami, w tym szczególnie prawem zysku. Z tego względu film i jego znaczenie społeczne, dydaktyczne i wychowawcze stał się przedmiotem nauczania Kościoła. *Kościół byłby winny przed swoim Panem, gdyby nie używał tych potężnych pomocy, które ludzki umysł coraz bardziej usprawnia i doskonali*⁵. Zredagowana z polecenia Soboru Watykańskiego II instrukcja duszpasterska *Communio et Progressio* (AAS 63/1971/593-656) podsumowała dotychczasowe doświadczenia i wypowiedzi Kościoła w sprawie filmu, podkreślając prawo człowieka do rzetelnej informacji. Ustanawiając Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu, Kościół chciał przypomnieć znaczenie massmediów, w tym szczególnie filmu, oraz wynikające stąd obowiązki władz ludzi mediów. Nad całokształtem spraw związanych z filmem w Kościele czuwa Papieska Komisja Środków Społecznego Przekazu, która współpracuje z episkopatami krajowymi lub komisjami Środków Społecznego Przekazu.

W Polsce już od 1937 roku z inicjatywy ks. bpa S. Adamskiego przy Komisji Prasowej Episkopatu Polski powstało Biuro Filmowe. Kontynuacją akcji przedwojennej było utworzenie w roku 1957 Biura Komisji Episkopatu do Spraw Filmu, Radia, Teatru i Telewizji⁶.

Religia inspirowała na różne sposoby twórców kultury⁷, w tym także autorów tysięcy dzieł filmowych. W grupie filmów religijnych znajdujemy również filmy o tematyce biblijnej. Niniejszy artykuł poświęcony jest właśnie tej tematyce: *Biblia w filmie*. Artykuł składa się z kilku części. W części

⁵ J. Góral, K. Klauza, *Kościół o środkach komunikowania myśli*, Częstochowa 1997, s. 309.

⁶ S. Kulpaczyński, *Katecheta wobec środków audiowizualnych*, RTK 25 (1978) z.6, s. 69-83; J. Eska, *Kościół a środki masowego przekazu*, „Więź” 24 (1981) z. 7-8, s. 118-126.

⁷ Zob. *Inspiracje chrześcijańskie w kulturze Europy*, red. E. Woźniak, Łódź 2000.

pierwszej podejmiemy próbę określenia, czym jest film biblijny, jakie powinien spełniać warunki (1). Następnie przedstawimy kilka wybranych filmów kinematografii światowej poświęconych problematyce biblijnej (2), a także głównym postaciom biblijnym: Chrystusowi (3) oraz Maryi (4).

1. Film biblijny – próby definicji.

Film kinowy i telewizyjny na różne sposoby „opowiada” historie zaczerpnięte z Biblii; nieraz jest to wierne przedstawienie treści tekstu biblijnego, innym razem tendencja (głównie komercyjna) przyciągnięcia uwagi widzów sprawia, że twórcy filmów nie stosują się do wypracowanych przez biblistów kryteriów wierności wobec przekazu biblijnego. Precyzując najogólniej można powiedzieć, że filmem biblijnym jest taki film, którego treścią są wydarzenia opisane na kartach Pisma świętego, a bohaterami są postacie biblijne. Według *Słownika terminów filmowych* film biblijny to: *film o tematyce biblijnej zaczerpniętej ze Starego lub Nowego Testamentu*. Przykłady: *Dziesięcioro przykazań* C.B. DeMille’a; *Biblia* J. Hustona; *Jezus z Nazaretu* F. Zeffirellego⁸. Nie ulega wątpliwości, że taka definicja filmu biblijnego jest niezwykle ogólnikowa. Filmem biblijnym według niej może być bowiem każdy film, w którym na ekranie jest wykorzystana jakaś księga biblijna, jakieś cytaty biblijne, duch Starego Testamentu (na przykład *zemsta*), temat wrogich sobie braci, duch Nowego Testamentu, miłość bliźniego, nieprzyjaciół, przebaczenie. Takie motywy mogą być w każdym filmie. Nie wiadomo, czy filmem biblijnym jest film, który w jakiś sposób zapożyczył tematykę biblijną, ale przekształcając istotną treść tekstu źródłowego. Trudno zaliczyć do kategorii filmów biblijnych również taki film, w którym temat biblijny wykorzystany jest tylko dla jego widowiskowości, bez głębszego wątku ideologicznego (religijnego bądź biblijnego).

Wśród polskich autorów specjalizujących się w tematyce filmowej można dostrzec tendencję do szerokiego określania biblijności filmu⁹. Ewa Modrzejewska pisząc o sposobach relacji filmu z Biblią, mówi, że mogą to być bezpośrednio adaptacje wątków z Biblii, adaptacje z pewnymi modernizacjami, przesunięciami, pośrednie zapożyczenia, transpozycje symboliczne tematu, odwołania do postaci, zdarzeń, aluzje, cytaty¹⁰. W świetle tej definicji właściwie każdy film, w którym znajdziemy jakiś ślad biblijny

---

⁸ M. Hędrykowski, *Słownik terminów filmowych*, Poznań 1994, s. 35.

⁹ Przegląd opinii oraz cytaty opinii autorów podają za: M. Lis, *Audiowizualny przekład Biblii*, dz. cyt., s. 85-92.

¹⁰ E. Modrzejewska, *Inspiracja ewangelijna w kinie*, w: *Kino i religia*, red. E. Modrzejewska, Warszawa 1987, s. 72-84.

może być zaliczany do tej kategorii. Z kolei Dorota Skotarczak, precyzując definicję pisze, że biblijne są te filmy, *których treść oparta jest na wątkach wziętych wprost z Biblii, bądź których bohaterami są postaci znane ze Starego lub Nowego Testamentu*¹¹ – nawet wtedy, dodaje autorka, gdy autorzy filmów biblijnych w swoich opowieściach i przedstawianych postaciach biblijnych odbiegają od biblijnego pierwowzoru. Mariola Marczak wymienia trzy cechy filmu determinującego go jako film biblijny. Są to filmy z *pietyzmem odtwarzające to, co zostało przekazane w Piśmie świętym* – np. film: *Jezus z Nazaretu* F. Zeffirellego, filmy przedstawiające *pewien możliwy z ludzkiego punktu widzenia wariant historii Jezusa* – np. *Ostatnie kuszenie Chrystusa*, wreszcie filmy przedstawiające życie Chrystusa w taki sposób, jak w filmie: *Jezus z Montrealu* reżysera Denysa Arcanda¹². Iwona Kolasińska nie definiuje gatunku filmu biblijnego, ale pisze: *Oprócz filmów opowiadających historie wzięte niemal wprost z Biblii, wskazuje filmy w różny sposób do niej nawiązujące*¹³. Można zgodzić się, że filmy *opowiadające historie wzięte niemal wprost z Biblii* są filmami biblijnym – niezależnie od tego, jak rozumieć to zapożyczenie *niemal wprost z Biblii* – ale trudno za takowe uznać filmy do Biblii jedynie nawiązujące w postaci alegorii, metafor, cytatów czy ujęć symbolicznych, np. *Ben Hur* Williama Wylera czy *Mleczna droga* Luisa Bunuela.

Także wśród autorów zagranicznych trudno znaleźć jednoznaczne określanie, czym jest film biblijny. Peter Malone wprowadził rozróżnienie między *Jezusem* a *figurami Chrystusa*. Do kategorii filmów biblijnych według niego należałoby zaliczyć tylko filmy pokazujące postać Jezusa, a nie filmy przedstawiające *figury Chrystusa*¹⁴. Wtedy bowiem w każdym filmie ukazującym na przykład cierpienie dostrzegano by obecność *figury Chrystusa*,¹⁵ a w każdym religijnym czy biblijnym sformułowaniu dostrzegano by elementy filmu biblijnego. Pisze o tym M. Lis w swoim opracowaniu: *Elementy biblijne w filmach niebiblijnych*¹⁶.

Autorzy: R.H. Campell i M.R. Pitts zaproponowali *listę obecności Biblii w filmach* wprowadzając kryterium *religijności*; biblijnymi według nich są filmy *oparte na Biblii lub ukazujące postacie biblijne*, natomiast nie są nimi filmy nawiązujące do Biblii, ale w swej treści pozbawione elementu czy wymiaru religijnego¹⁷.

¹¹ D. Skotarczak, *Dzieje biblijne w dziejach kina*, „W drodze” 3 (1998), s. 90.

¹² M. Marczak, *Poetyka filmu religijnego*, Kraków 2000, s. 133-136.

¹³ Zob. M. Lis, dz. cyt., s. 85.

¹⁴ M. Lis, *Figury Chrystusa w «Dekalogu» Krzysztofa Kieślowskiego*, Opole 2013.

¹⁵ P. Malone, *Movie Christs and antichrists*, New York 1990, s. 1, 17.

¹⁶ Zob. *Ukryta religijność kina*, red. M. Lis, Opole 2002, s. 77-95.

¹⁷ R. H. Campbell, M. R. Pitts, *The Bible on film. A checklist 1897-1980*, London 1981, s. VIII.

Gerald E. Forshey sformułował następującą definicję filmu biblijnego: *epickie filmy biblijne koncentrują się na postaciach oraz/lub wydarzeniach biblijnych. Mogą wprowadzić postacie fikcyjne lub malować wydarzenia z punktu widzenia którejs z postaci dramatu. Wydarzenia i postacie biblijne są centralne dla narracji*¹⁸. Z tej definicji wynika, że według tego autora film pozostanie biblijnym nawet wtedy, gdy wprowadzone są do niego postaci lub epizody fikcyjne, ale w centralnej narracji znajdują się wydarzenia i postaci biblijne. Luigi Bini definiuje film biblijny jako *film, którego tematyka, jakkolwiek ujmowana i rozwijana, zaczerpnięta jest z tekstów Starego i Nowego Testamentu... i przedłuża komunikację Słowa realizującą się w Piśmie Świętym*¹⁹. Lloyd Baugh, kanadyjski teolog, podkreśla przede wszystkim istotne przesłanie filmu, które może go kwalifikować jako film biblijny tylko wtedy, gdy wiernie oddaje treść Słowa Bożego i Objawienia²⁰.

Trudno ostatecznie rozstrzygnąć, co decyduje o „biblijności” filmu: treściowa zależność od tematów biblijnych, i wierne, zgodne z treścią Biblii przedstawienie bohaterów biblijnych, czy wystarczy tylko religijna funkcja filmu w jakimś stopniu oparta na Biblii²¹. Problem polega na tym, że jedynym materiałem służącym do stworzenia scenariusza filmowego nie jest (prawie nigdy) wyłącznie tekst Pisma świętego. W filmach o tematyce biblijnej znajdują się prawie zawsze motywy pozabiblijne, byle tylko nie odbiegały one od istotnego przesłania Słowa Bożego.

2. Wybrane filmy biblijne

Ekranizacja tekstów Biblii zajmuje ważne miejsce w kinematografii światowej. Na uwagę zasługuje głównie cykl filmów tzw. „Biblia” mających ukazać historię zbawienia opowiedzianą przez teksty biblijne. Przedstawimy kilka wybranych filmów poświęconych tematyce biblijnej. Są one przykładem, jak różne ujęcia tematyki biblijnej mogą być podstawą do dyskusji nad tym, w jakim stopniu dany film może być zaliczony do grupy filmów biblijnych.

---

¹⁸ G. E. Forshey, *American religious and biblical spectacles*, London 1992, s. 5.10.

¹⁹ L. Bini, *Appunti sul problema del cinema „religiosa”*, w: *Comunicazione e catechesi*, red. N. Breuval, Leumann 1977, s. 69.

²⁰ L. Baugh, *Meglio il modello dialogico che gli effetti speciali*, „Lecture”, 49 (1994) nr 12, s. 40-42.

²¹ Na przykład trudno uznać za filmy biblijne kino tzw. „figur Chrystusa”, których bohater jest utożsamiany jedynie przez swoje zachowania z czynami Chrystusa, np.: „Na los szczęścia” – R. Bresson, „Noce Cabiri” i „La strada” – Fellini, „Uczta Babette” – Axel, „Bagdad Café” – Adlon, czy „Krótki film o miłości” – Kieślowski.

2.1. Włoski film «Biblia» (La Sacra Bibbia, reż. Pier Antonio Gariazzo, 1920 r.)

Film zrealizowany na podstawie tekstów Starego Testamentu rozpoczyna się od stworzenia świata, a następnie opowiada o pobycie ludu Izraela w Egipcie, przygodzie Józefa z żoną Putyfara i wyjściu z Egiptu. Po wejściu do ziemi obiecanej film kreśli sceny biblijne o potopie, wieży Babel, kończy na księdze Rut i Pieśni nad Pieśniami. Mankamentem filmu jest brak ciągłości narracyjnej – przedstawia wybrane epizody zatracając w ten sposób historyczną ciągłość Bożego planu zbawienia. Film nie zniekształca jednak religijnego przesłania Biblii.

2.2. Angielski film «Biblia» (The Bible, reż. J. Huston, 1966 r.)

Pierwotnie film miał być szeroką filmową panoramą całej Biblii, ostatecznie zrealizowano jedynie pierwsze dwadzieścia dwa rozdziały Księgi Rodzaju: stworzenie świata, historia Adama i Ewy, grzech pierworodny zbrodnia Kaina, potop i Noe, wieża Babel, dzieje Abrahama (aż do ofiarowania Izaaka).

Reżyser traktuje Pismo święte jedynie jako księgę historyczną, pomijając jej wymiar religijny, jednak uwzględnienie istotnych treści historycznych Biblii pozwala film uznać jako film biblijny w szerokim znaczeniu.

2.3. Francuski film «Biblia» (La Bible, reż. M. Garné, 1977 r.)

Film jest filmową wersją biblijnych scen utrwalonych na średniowiecznych mozaikach katedry w sycylijskim Monreale. Zamierzeniem twórcy filmu było zarysowanie podstawowych epizodów historii zbawienia od stworzenia świata poczynając, poprzez istotne epizody Księgi Rodzaju (Adam i Ewa, Abraham, potop) oraz sceny z Ksiąg Królewskich aż do męki, śmierci i zmartwychwstania Chrystusa. Również i ten film z racji uwzględnienia centralnych tematów biblijnych można zaliczyć do *filmów biblijnych* w szerokim znaczeniu.

2.4. Włoski film «Biblia – stworzenie świata i potop» (Genesi: La creazione e il diluvio, reż. E. Olmi, 1994 r.)

Film składa się z dwóch części. Część pierwsza jest opowieścią o stworzeniu świata aż do Kaina i Abli. Treść filmu można nazwać opowieścią, ponieważ opowiada ją, na tle pustynnego krajobrazu, starzec, znajdujący się pośród berberyjskich nomadów. Odpowiada on na postawione przez dziecko pytanie o początek świata. Ale nie poprzestając na początku świata, opowiada dalej o pierwszych rodzicach Adamie i Ewie, drzewie poznania, Kainie i Ablu. Odtąd zło wkracza w ludzkie dzieje, konsekwencją jest potop. Narratorem drugiej części mówiącej o potopie jest ocalony z niego

Noe i jego rodzina. W ten sposób film prezentuje dwa różniące się opowiadania o początku świata i jego losach. Zaletą filmu jest jego zasadnicza wymowa: nie chodzi w nim o odtwarzanie historii stworzenia, lecz o zawarty w biblijnej relacji wymiar religijny.

2.5. *Włoska «Biblia Telewizyjna»* (La Bibbia televisiva, 1991-2002)

Jest to cykl filmów telewizyjnych w międzynarodowej koprodukcji. Pomysł zrodził się w 1991 roku przy współpracy producentów Lux z Rzymu i Beta z Monachium. Projekt filmu został przedyskutowany z biblistami katolickimi, prawosławnymi, protestanckimi, muzułmańskimi i żydowskimi. W zamierzeniu twórców miało powstać dwadzieścia jeden filmów, a ich realizacja została zaplanowana na lata 1991-2002. Całość miała być podzielona na prolog (*Stworzenie*) oraz cztery sekcje liczące po pięć epizodów.

Autorzy filmu postawili sobie za cel wierne wyrażenie religijnego sensu tekstów Biblii nie będącej tylko kroniką złożoną z opowiadań historycznych i dat. Z drugiej strony film – wierny doktrynie Biblii – miał ją *opowiedzieć* w sposób nie tylko interesujący, ale i przekonujący dla współczesnego widza. Nie było to zadanie łatwe zważywszy, że na ekran telewizyjny miał być przeniesiony duchowy świat Biblii.

Filmy cieszyły się dużym zainteresowaniem publiczności, ale recenzenci katoliccy zarzucali filmom odchylenie w wielu szczegółach od narracji biblijnej na rzecz widowiskowości. Próbując oceniać film trzeba brać pod uwagę również to, że nie jest on pojedynczym filmem; różni reżyserzy filmują kolejne fragmenty na swój sposób, nie zawsze uzgodniony z innymi reżyserami. Stąd uwagi krytyczne odnoszą się do poszczególnych filmów. Ponadto z filmu *znikają niektóre ważne momenty tekstu biblijnego: epizod Mikal, córki Saula i żony Dawida (2 Sm 6) oraz triumfalne wejście Arki Bożej zastąpione przez wejście Dawida do Jerozolimy*²². Pamiętajmy jednak, że: *było rzeczą niemożliwą uwzględnić w tak szeroko zaplanowanym filmie wszystkie epizody zawarte na kartach Biblii*²³.

2.6. *Dziesięcioro przykazań* (The Ten Commandments, reż. C.B. De Mille)

Film ten reżyserowany dwukrotnie (w r. 1923 i 1956) opowiada historię Mojżesza w Egipcie. Poszczególne sceny z życia Mojżesza odpowiadają relacji z Księgi Wyjścia: od zaopiekowania się nim przez córkę faraona aż po

---

²² M. Lis, *Audiowizualny przekład Biblii*, dz. cyt. s. 110.

²³ Inne próby ekranizacji Biblii: „La Sacra Bibbia”, reż. P. A. Gariazzo, Włochy 1920; „The Bible”, reż. J. Huston, Włochy 1966. Ten ostatni film ukazuje Biblię jako księgę historyczną pomijając jej wymiar historiozawczy.

wyjście z egipskiej niewoli i drogę do Ziemi Obiecanej. Film ma charakter ujęcia biograficznego, ale nie jest całkowicie wierny wobec tekstu biblijnego. Jest to właściwie film akcji z elementami treściowymi zaczerpniętymi z Biblii.

Druga wersja „Dziesięciorga przykazań” ma charakter superprodukcji i zawiera uniwersalne przesłanie do wszystkich ludzi niezależnie od ich przekonań. De Mille był przekonany, że film ten będzie potrafił zjednoczyć świat: wybierając postać Mojżesza myślał o przekroczeniu barier wyznaniowych i religijnych, jednocząc muzułmanów, Żydów, protestantów i katolików²⁴. Tak sądził autor filmu próbując mu nadać orientację religijną. Recenzenci podkreślali jednak, że podstawowym przesłaniem filmu nie jest biblijne przesłanie religijne, lecz temat wolności, walki między totalitaryzmem i wolnością. Można ostatecznie powiedzieć, że film interpretuje Biblię bardziej widowiskowo niż wiernie z religijnym duchem Pisma świętego i nie odczytuje w ten sposób jej właściwego, teologicznego wymiaru²⁵.

Biblia jako temat filmowy była podejmowana nie tylko w krajach chrześcijańskich; istnieją filmy, które powstały w kręgach judaizmu, np. *Estera*, *Józefowe sny*, islamu – poświęcone biblijnym prorokom czczonym także przez muzułmanów, tureckie – *Prorok Abraham*, *Żywot proroka Józefa*, egipskie – *Emigrant*²⁶.

3. Chrystus w filmie

Postaci Jezusa w historii kina poświęcono ponad sto filmów fabularnych; pozostał On do dziś w kinematografii światowej postacią zdecydowanie dominującą. Niektóre filmy przedstawiają Jezusa tylko w pojedynczych sytuacjach lub epizodach, np. *Dziecko imieniem Jezus*, *Święta Rodzina*. Większość z tych filmów nie spełnia ściśle wymogów *kina biblijnego*. Oto kilka wybranych filmów o Jezusie ilustrujących stopień ich *biblijności*.

3.1. Żywot i męka Jezusa Chrystusa (La vie et Passion de Jésus Christ, reż. P. Zecca, L. Nonguet, 1903 r.)

Film ten, pochodzący z wczesnego okresu kina, pokazuje życie Jezusa począwszy od narodzenia i dzieciństwa. W działalności Chrystusa w wieku dojrzałym ukazano Go jako nauczającego i czyniącego cuda. Największy

²⁴ M. Lis, dz. cyt., s. 99.

²⁵ Problematykę wyjścia Żydów z Egiptu i nadania im Dekalogu porusza również film o takim samym tytule „The Ten Commandments”, reżysera Roberta Dornhelma; zob. M. Lis, A. Garbicz, Światowa encyklopedia, dz. cyt., s. 135-136.

²⁶ I. Kolasińska, *Film biblijny*, w: *Wokół kina gatunków*, red. K. Loska, Kraków 2001, s. 197-236; D. Skotarczak, *Dzieje biblijne w dziejach kina*, „W drodze” (1998) nr 3, s. 90-101.

nacisk położono na zbawcze dzieło Chrystusa: ostatnia wieczerza, męka, ukrzyżowanie, zmartwychwstanie. Prócz kilku scen szczegółowych odbiegających od Ewangelii (na przykład Jezus pomagający w pracy Józefowi kaleczy się w palec) film wiernie odtwarza narrację ewangelijną.

3.2. *Żywot Jezusa według Mateusza Ewangelisty* (Visual Bible – The: Matthew, reż. R. van den Bergh, 1997 r.)

Treść filmu stanowią wspomnienia Apostoła Mateusza opowiadającego o wydarzeniach z życia Jezusa. Opowiadanie uwzględnia wszystkie ważne momenty Chrystusowej „biografii” zawarte w pierwszej Ewangelii rozpoczynając od tajemnicy narodzin Jezusa. Dalsza część opowiadania o „Żywocie Jezusa” uwzględnia kolejne okresy Jego życia: chrzest, kuszenie na pustyni, kazanie na Górze, powołanie uczniów, dokonane cuda, nauczanie. Film kończy się wydarzeniami pasyjnymi i spotkaniem Zmartwychwstałego z Marią Magdaleną i z uczniami w Galilei.

3.3. *Jezus z Nazaretu* (Gesù di Nazareth, reż. F. Zeffirelli, 1977 r.)

Jednym z najciekawszych filmów, który w miarę wiernie oddaje *kontekst biblijny* historii Jezusa jest właśnie ten film. Kręcono go w Maroku, Tunezji i Rzymie. Produkcja trwała trzy lata. Ewangeliczną narrację o Jezusie reżyser uzupełnia o sceny pozabiblijne i dialogi wymyślone, ale w zasadniczych punktach idzie za ewangelią Łukasza i Jana. Niektóre słowa są zaczerpnięte wprost z Ewangelii w brzmieniu niemal dosłownym, inne są wyrwane z kontekstu, streszczone lub zmienione.

Opowieść zaczyna się od Zwiastowania, a następnie – zgodnie z narracją ewangelijną – przedstawia wszystkie etapy historii Jezusa: wędrówka Świętej Rodziny do Betlejem, wizyta mędrców, ucieczka do Egiptu, dzieje Jana Chrzciciela, publiczna działalność, męka, śmierć i zmartwychwstanie. Jest zrozumiałe, że film nie mógł objąć wszystkich szczegółów życiorysu Chrystusa, pominął np. kuszenie na pustyni, wesele w Kanie Galilejskiej, chodzenie po wodzie, zdradę Judasza i inne, ale wynikało to między innymi z faktu, że reżyser pragnął, by film mógł być zaakceptowany przez wszystkich niezależnie od ich wyznania czy braku wiary. Można więc mówić o zamierzonej przez reżysera ekumenicznej tendencji. Tak film ocenia ks. Marek Lis: *Mimo obecności licznych niebiblijnych rozszerzeń, można w filmie rozpoznać wielki respekt i głęboki szacunek wierzącego chrześcijanina*²⁷.

---

²⁷ M. Lis, *Audiowizualny przekład Biblii*, dz. cyt. s. 117; tenże, *Sto filmów biblijnych*, Kraków 2005.

3.4. *Król królów* (The King of Kings, reż. N. Ray, 1961 r.)

Treścią filmu jest opowieść o historii Jezusa, króla królów. Odnajdujemy w filmie wszystkie etapy tej historii, w zasadzie zgodne z relacją biblijną. Gdy Jezus przychodzi na świat, jego rodacy cierpią prześladowanie ze strony Heroda i Rzymu. On sam jest znienawidzony przy żydowskich uczonych. Gdy Jezus przemawia w świątyni, wybucha powstanie żydowskie. Współpracujący z powstańcami Judasz nakłania Jezusa do współdziałania z nimi. Odmowa stała się motywem zdrady. Pojmanie Jezusa, proces, skazanie, zmartwychwstanie, odpowiadają dość dokładnie relacji biblijnej. Ukazanie się Zmartwychwstałego uczniom nad brzegiem jeziora Genezaret i Jego głos posyłający ich na misje kończy film. Film nie akcentuje boskości Chrystusa jako cudotwórcy, bardziej podkreślona jest jego ludzka postać. Może dlatego brak pewnych fragmentów Ewangelii, wiążących się z bóstwem Chrystusa, np. brak sceny przemienienia, zapowiedzi śmierci czy wyrzucenie kupców ze świątyni.

Film pomija sprzeciw władz żydowskich wobec nauczania Chrystusa, co: „wynika zapewne z obaw reżysera przed zarzutami antysemityzmu”²⁸. W filmie znajdujemy sceny nie mające potwierdzenia w Ewangeliach, na przykład odwiedziny Jezusa u Jana Chrzciciela w więzieniu. Chrystus jest tak ukazany, jakby nie miał wrogów, nie ma w filmie echa sporów Chrystusa z faryzeuszami i dlatego do ukrzyżowania dochodzi niemal w wyniku przypadkowych wydarzeń. Obraz Maryi jako Matki Chrystusa jest przerysowany: ma niemal boską wiedzę o misji Jej Syna. Trzęsienie ziemi w scenie ukrzyżowania zostaje zastąpione przez burzę. Istotne jest to, że film w sumie nie oddaje istotnego przesłania ewangelicznego o Chrystusie jako Synu Bożym.

3.5 *Mesjasz* (Il Messia, reż. R. Rossellini)

Film ten, ostatni film Rosselliniego, został zrealizowany w 1975 roku. Wprowadzony jest wstępem historycznym poczynawszy od czasów Samuela poprzez epokę Herodów i podporządkowanie narodu w okresie imperium rzymskiego. W dzieje Izraela wkracza Chrystus. Film opowiada o Jego życiu od narodzin aż po mękę i zmartwychwstanie.

Narracja filmu opiera się na tekście czterech Ewangelii, które Rossellini traktuje jako teologicznie równorzędny materiał filmowy, tymczasem naukowa egzegeza podkreśla, że Ewangelia Jana i Ewangelie synoptyczne – Mateusz, Łukasz, Marek – przedstawiają dość odrębne koncepcje

²⁸ M. Lis, A. Garbicz, Światowa *encyklopedia*, dz. cyt., s. 262.

chrystologiczne. Jest to niewątpliwie pewien merytoryczny błąd reżysera. Podkreślić jednak trzeba, że film przedstawia wiernie kontekst historyczny życia Jezusa. Reżyser świadomie zrezygnował z efektów specjalnych, z koncentracji na widowiskowości, skupiając się zasadniczo na słowach głoszonych przez Chrystusa; nie pokazuje działalności Jezusa od strony Jego cudów, lecz przede wszystkim nauczanie odbywające się w zwykłych warunkach codziennego życia. Głównym celem reżysera było przedstawienie Jezusa historycznego w sposób możliwie najbardziej obiektywny – co tym bardziej należy podkreślić, że Rossellini był ateistą. Stąd jest też zrozumiałe, że patrzy na Chrystusa nie jako Syna Bożego, lecz jak na rzeczywistą, historyczną postać, która radykalnie wpłynęła na dzieje ludzkiej historii.

Komentując swój film Rossellini oświadczył: „Za kilka dni kończę siedemdziesiąt lat i w ciągu ostatnich miesięcy przeżyłem – może dlatego, że coraz bardziej dojrzewam – jedno z najbardziej porywających doświadczeń mojego życia zawodowego. Doświadczenie to dotyczy mojego filmu *Mesjasz*, w którym wyraziłem – *bez osobistych interpretacji i bez chęci wzbudzania emocji, na wzór uważnego i pogłębionego studium – to, czym było moje życie i – przede wszystkim – myśl Jezusa z Nazaretu. I jest to film, który – co przedziwne – kocham najbardziej ze wszystkich przez siebie zrealizowanych*²⁹.

3.6. *Ewangelia według świętego Mateusza* (Il Vangelo secondo Matteo, reż. Paolo Pasolini, 1974 r.)

Tytuł filmu nie zapowiada, że jest to film o Chrystusie, ale jest On w rzeczywistości głównym bohaterem tej filmowej opowieści. Pierwsze ujęcia filmu przedstawiają biedne miasteczko i samotnego mężczyznę, który spostrzega ubranego w białą tunikę Posłańca i słyszy głos: *Józefie, synu Dawida, nie lękaj się przyjąć do siebie swą małżonkę Maryję...* Pojawia się też postać młodziutkiej Maryi. Trzymając się tekstu Ewangelii, reżyser opowiada treść Ewangelii: narodziny Jezusa, rzeź niewiątek, śmierć Heroda, a następnie o pokusach na pustyni i rozpoczęciu publicznej działalności Chrystusa – cuda, nauczanie, zdrada Judasza, śmierć na krzyżu, zmartwychwstanie, rozstanie z uczniami.

Film w zamierzeniu reżysera miał być wiernym przedstawieniem Ewangelii Mateusza, a nie dosłowną rekonstrukcją tekstu. I dlatego nie dziwi, że Pasolini opuścił pewne fragmenty Ewangelii, np. mowę eschatologiczną Jezusa, niektóre przypowieści i niektóre cuda, a główne role

---

²⁹ Tamże, s. 310.

powierzył niezawodowym aktorom, lecz swoim znajomym i swojej matce Susannie, która w filmie odtwarza rolę Maryi pod krzyżem. Film wywołał mieszane reakcje. Z jednej strony ostrą krytykę ze strony marksistów, którzy zarzucali filmowi irracjonalizm, odejście w scenach z Jezusem od rzeczywistości, a z drugiej strony wytykano Pasoliniemu jego osobisty ateizm, który miał się ujawnić pominięciem przymiotnika świętego w tytule filmu *secondo Matteo*, a także pominięciem boskiego wymiar osoby Chrystusa; w filmie, według tych krytyków, Chrystus przypomina bardziej utopijnego rewolucjonistę niż Głosiciela Słowa Bożego. Zwolennicy filmu zaś podkreślali, że znakomicie odtwarza wielkość nauczania Chrystusa, nawet jeśli jest ono ograniczone przede wszystkim do wymiaru ludzkiego. Wyrazem uznania filmowego świata dla filmu było włączenie go do opublikowanej w 1995 roku „Listy” czterdziestu pięciu znaczących filmów.³⁰

3.7. *Pasja* (The Passion of the Christ, reż. Mel Gibson, 2014 r.)

Najsłynniejsza wersja filmowa męki Chrystusa to „Pasja” Mela Gibsona (2004 r.). Film bardzo szczery i odważny, wzbudzający na całym świecie olbrzymie emocje. Gibson sięgnął do tekstu Ewangelii i prywatnych objaśnień mistyczki – bł. Anny Katarzyny Emmerich.³¹ Historia przedstawiona w *Pasji* jest zgodna z przekazami ewangelicznymi, rozpoczyna się modlitwą Zbawiciela w Ogrodzie Oliwnym, a kończy ukrzyżowaniem i triumfalnym Zmartwychwstaniem.³²

4. Filmy o Matce Boskiej

Są wśród nich takie filmy, które definicyjnie nie są filmami biblijnymi ani maryjnymi, ale jedynie ubocznie do Niej nawiązują. Wspomnieć wypada choćby *Pieśń o Bernadecie* Henryka Kinga (1943 r.), *Święta Panna z Fatimy* Rafaela Gila (1951 r.) czy *Ostatnie kuszenie Chrystusa* M. Scorsese (1988 r.). Filmami Maryjnymi, które w pewnym stopniu odpowiadają relacjom biblijnym o Maryi są filmy: *Mater Dei*, *Maryja córka swojego Syna*, *Maryja Matka Jezusa*. Natomiast filmem najbardziej odpowiadającym wymogom filmu biblijnego o Maryi jest film: *Maria z Nazaretu*. Oto krótka charakterystyka wymienionych wyżej czterech filmów.

³⁰ Tamże, s. 150-151. Na tej liście, jako jedyny polski film, znalazł się *Dekalog* Krzysztofa Kieślowskiego, zob. M. Lis, *Figury Chrystusa*, dz. cyt. s. 5.

³¹ *Pasja według objaśnień bł. Anny Katarzyny Emmerich*, tł. W. Galant, Kraków 2014; zob. M. Dopartowa, *Czy kino może nawrócić? Wokół Pasji Mela Gibsona*, Kraków 2014.

³² Zob. A. Piotrowska, *Pasja*, w: *Światowa encyklopedia*, dz. cyt., s. 399-400.

4.1. *Mater Dei* (reż. E. Cordero, 1951 r.)

Jest to pierwszy barwny film zrealizowany we Włoszech poświęcony tematyce biblijnej, Maryjnej. Składa się z dwóch części. Część pierwsza opisuje kolejne etapy życia Maryi ukazane w Ewangeliach: młodość, zwiastowanie, towarzyszenie Boskiemu Synowi w drodze na Golgotę, wniebowzięcie. Druga część filmu nie ma już żadnych cech filmu biblijnego: ukazuje obecność Maryi w życiu współczesnego człowieka: z jednej strony cześć oddawaną Maryi przez ludzi, a z drugiej – Jej rolę jako pośredniczki między Bogiem a ludźmi. Jest to film biblijny o Maryi, ale tylko w pierwszej części, natomiast w części drugiej jest to tylko film religijny.

4.2. *Maryja córka swojego Syna* (Maria, figlia del suo Filio, reż. F. Costa, 1999 r.)

Film odtwarza fakty z życia Maryi poczynając od dzieciństwa, następnie przedstawia Jej udział w dziele odkupienia: narodzenie Jezusa, Jego nauczanie aż po śmierć i zmartwychwstanie. Ale reżyser posługuje się także apokryfami: mówi o ofiarowaniu Maryi jako kilkuletniej dziewczynki na służbę w świątyni jerozolimskiej oraz o Jej bezskutecznej prośbie skierowanej do dwunastoletniego Jezusa o uzdrowienie chorego Józefa.

4.3. *Maryja Matka Jezusa* (Mary, Mother of Jesus, reż. K. Connor, 1999 r.)

Film ukazuje narodziny, działalność i zmartwychwstanie Jezusa zgodnie z relacją ewangelijną, ale postacią centralną filmu jest Jego Matka. To dzięki Niej Jezus, dorastający chłopiec, poznaje Pismo święte. Za Jej wstawnictwem Jezus dokonuje cudu Kanie Galilejskiej. Maryja wędruje za nauczającym Synem, słucha Jego słów. Uczestniczy w wydarzeniach Wielkiego Tygodnia: jest na dziedzińcu Piłata, w drodze na Golgotę, modli się pod krzyżem. Także Jej, swojej Matce, ukazuje się Zmartwychwstały.

4.4. *Maria z Nazaretu* (Marie de Nazareth, reż. J. Delannoy, 1994 r.)

Wydaje się, że właśnie ten film, „Maria z Nazaretu”, jest najbardziej wartościowym, także z punktu widzenia zgodności z Ewangelią, filmem o Maryi. Film dość wiernie odtwarza historyczną relację biblijną o narodzinach, dzieciństwie Jezusa i roli Maryi. Reżyser uwzględnia istotne epizody ewangelijne: zwiastowanie, pobyt przez trzy miesiące u brzemiennej Elżbiety, narodziny Jezusa w Betlejem, pokłon trzech króli, ucieczka do Egiptu. Po powrocie do ojczyzny Józef uczy syna rzemiosła, wkrótce jednak umiera. Po siedemnastu latach Jezus opuszcza dom i po przyjęciu chrztu

rozpoczyna publiczną działalność. Nauczaniu Chrystusa przysłuchuje się Jego Matka. Ona też towarzyszy Jego drodze krzyżowej. Po zmartwychwstaniu Maryja przeprowadza się do domu ukochanego ucznia Jezusa, Jana. *Następnie rzekł do ucznia: Oto Matka twoja. I od tej godziny uczeń wziął Ją do siebie, J 19,27).*

Reżyser filmu oparł się niemal wyłącznie na tekście Ewangelii. Nie korzysta więc z apokryfów, choć wątki biblijne rozszerza: zauważyć to można w prologu, w którym głos spoza kadru mówi o oczekiwaniu na przyjście Mesjasza. Ten element jest wprawdzie nieobecny w Ewangelii, ale dokładnie opowiada *duchowi*” nie tylko Ewangelii, ale całego Pisma świętego. Streszczając nasze wywody można powiedzieć, że film nie jest traktatem teologicznym o Maryi, ani wyłącznie osobistą wizją autora filmu, ale wiernym odtworzeniem narracji ewangelicznej³³.

Zakończenie

Film jako rodzaj przemysłu ma doniosłe znaczenie społeczne, dydaktyczne i wychowawcze. Kościół aprobuje i korzysta z takiej formy ewangelizacji. Ustanowiony przez papieża Pawła VI w 1966 r. Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu jest wyrazem nie tylko zainteresowania Kościoła massmediami, ale także docenienia ich doniosłej roli w komunikowaniu się między ludźmi.

Papież Franciszek stwierdził, że *media mogą nam pomóc poczuć się bliżsi jedni drugim, tworząc odnowione poczucie jedności ludzkiej rodziny, które pobudza do solidarności i do poważnego zaangażowania na rzecz bardziej godnego życia. Dobry przekaz pomaga nam zbliżyć się do siebie i lepiej poznawać się wzajemnie, coraz bardziej jednoczyć. Dzielące nas mury mogą zostać obalone jedynie wówczas, gdy jesteśmy gotowi słuchać siebie nawzajem i uczyć się jedni od drugich. Potrzebujemy przezwyciężyć różnice przez takie formy dialogu, które pozwolą nam wzrastać we wzajemnym zrozumieniu i szacunku. Kultura spotkania wymaga, byśmy byli gotowi nie tylko dawać, ale również przyjmować od innych*³⁴. Taką rolę spełnia nade wszystko film biblijny lub inspirowany Biblią.

³³ Mówiąc o „filmach Maryjnych” warto wspomnieć film: „Maria, Matka Syna Bożego”, reż. M. Goes, 2003, który jednak de facto nie jest filmem o Maryi. Historia Matki Bożej jest w nim opowiedziana konwencjonalnie jako środek ewangelizacji; w roku 2004 Goes wyprodukował kolejny film: „Bracia wiary”.

³⁴ Franciszek, Orędzie *Przekaz w służbie autentycznej kultury spotkania*, 48 Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu (2014), https://w2.vatican.va/content/francesco/pl/messages/communications/documents/papa-francesco_20140124_messaggio-comunicazioni-sociali.html (20.11.2014).

Summary

The Bible in Film

The author of the article *The Bible in Film* makes an attempt to define a biblical movie as well as specify what conditions it should meet. Additionally, the author discusses selected films devoted to biblical issues, concentrating on Christ and Mary in particular.